

***ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY
VÝVOJE SOUDOBÉHO
ZEMĚDĚLSTVÍ***

Hospodářsky vyspělé země (HVZ), kapitalistické země

- ***Je agrární struktura v tržních ekonomikách standardní?***
- **Agrární struktura** je vícerozměrný fenomén zahrnující strukturu vlastnictví a užívání pozemků, organizačně právní formy provozování zemědělské výroby
- Velikostní složení zem. výrobních jednotek i některé další aspekty
- Agrární struktura se ve všech svých důležitých znacích v různých světových regionech a v různých zemích zpravidla výrazně liší
- V Asii například připadají na rolníky, kteří obdělávají pouze vlastní pozemky, více než čtyři pětiny zem. půdy, zatímco v severní Americe činí analogický podíl necelé dvě pětiny (převážnou část půdy zde obhospodařují farmáři, kombinující vlastní pozemky s pronajatými)
- Průměrná výměra zem. půdy americké farmy je více než stonásobná v porovnání s průměrnou výměrou, na které hospodaří japonský rolník a více než desetinásobnou proti průměru v západoevropských zemích

- Agrární struktura v různých regionech, ale ani v jednotlivých zemích v rámci příslušných regionů, není jednotná, a tedy ani standardní
- O standardní agrární struktuře je však možné hovořit v tom smyslu, že v HVZ (EU-15 a další země v rámci OECD) převažují zemědělské jednotky typu rodinných rolnických hospodářství (rodinných farem), převážně provozovaných na vlastní půdě a s vlastní (rodinnou) pracovní silou
- **Rodinná farma (Family Farm)** – zem. podnik různé velikosti, kde:
  - vlastník řídí svůj zem. podnik sám, příslušné práce vykonává sám nebo s pomocí rodinných příslušníků
  - ekonomické riziko hospodaření nese převážně rodina vlastníka. Účelem hospodaření je v první řadě zajištění existence vlastníka farmy a jeho rodiny
  - součástí podniku musí být i obytné a hospodářské budovy
  - zem. podnik musí převážnou část krmiv pro svoje hosp. zvířata vyrábět na pozemcích patřících hospodářství a musí mít dostatečnou výměru zem. půdy k využití exkrementů bez narušení ŽP
  - podnik musí být vybaven vlastními mech. prostředky. Tento požadavek nemusí být soleně v případě mezipodnikové kooperace při využívání mechanizace nebo při provádění příslušných prací dalšími podniky za úplatu
- Všeobecná dominance rodinných farem se projevuje i v poměrně vysokém podílu samostatně ekonomicky (výdělečně) činných osob na pracovních silách v zemědělství v porovnání s dalšími hospodářskými sektory

	Zemědělství (v %)	Průmysl (v %)	Obchod (v %)
HVZ – (24 zemí podle OECD)	51	7	22
Asie	49	21	53
Latinská Amerika	48	26	48
Rovníková Afrika	52	43	59

- Současný trend – počet takových farem se neustále snižuje, dochází k růstu průměrné velikosti rodinné farmy, prudce se zvyšují investice do hospodaření (stroje, chemikálie, energie apod.)
- Nejslabší výrobci jsou tak nuceni farmy likvidovat a rozšiřují počty bezzemků a pomocných dělníků
- Mezi jednotlivými zeměmi existují značné rozdíly v dílčích strukturálních charakteristikách viz tab.
- Typické rodinné hospodářství jako formu zem. podnikání lze již považovat spíše za pozůstatek předchozí historické epochy než za plod soudobé industriální společnosti (postindustriální...)
- ***Proč jsou i nadále v těchto zemích FF nadále dominantní?***
- Rozhodujícími faktory ovlivňujícími tuto dominanci, respektive ekonomické přežívání i menších rolnických hospodářství, jsou různá protekcionistická a podpůrná zem. politika vlád
- Tradiční rolnické hospodářství jako forma podnikání je zejména rodinnou záležitostí. To má vliv na jeho velikost i možnosti její změny, na objem vytvořeného zisku, na schopnost získat finance k zakoupení půdy a vybavení, na typ podnikání rodinné farmy na všechny stránky jejího provozu
- Farmy, jež jsou příliš malé na to, aby mohly zavádět nové technologie, nemají naději na existenci jako samostatné, ekonomicky životaschopné jednotky (nezávislé na státních dotacích)
- Problematika velikostních skupin rodinných farem, by vyžadovala zvláštní pozornost

- Důležitý je tzv. **práh růstu** jednotek s určitou plošnou výměrou
- V EU dosahuje práh růstu – tj. velikostní předěl, pod který počet podniků klesá a nad který roste – 50 ha
- Sledovaný práh růstu je v jednotlivých zemích EU – 15 odlišný, Portugalsko = 20 ha, u jiných je to více než 100 ha
- Celkově však v zemích EU -15 nemá velká část zem. podniků optimální úroveň koncentrace, je to do určité míry důsledek CAP EU, „přežívání zastaralých institucí“, jako je např. malá rodinná farma
- Adaptabilita rodinných farem - tj. schopnost přizpůsobovat se změněným podmínkám. Toto přizpůsobování se uskutečňuje v různých formách, neznamená stagnaci agrární struktury, ale vede k jejím specifickým přeměnám. Tradiční forma přizpůsobení – je tzv. zemědělství na částečný úvazek. Napomáhá i částečnému uchování pracovních míst v zemědělství, agroturistika (avšak jen v atraktivnějších oblastech)
- Pro menší rolnická hospodářství má větší význam získávání doplňkových příjmů:
  - buď prostřednictvím druhého zaměstnání (v námezdním poměru), např. v průmyslových provozech na venkově
  - nebo uplatněním volné pracovní kapacity v souběžném, podnikání v řemeslech, v živnostenském sektoru služeb apod.
- to může dlouhodobě učinit z rodinné farmy výhodný zdroj doplňkových příjmů – pluriaktivita viz.tab.

- Přizpůsobování se požadavkům ekonomie z rozsahu výroby – diskuse – optimální velikost farmy, na jaké půdě je zem. výroba provozována efektivněji – na vlastní nebo v nájmu, počty zaměstnanců, rodinná pracovní síla – námezdní pracovníci
- Rolníci mohou vyrovnávat nevýhodu menší výměry specializací, která je prostředkem k dosažení vyšší koncentrace výroby
- Specializace v oblasti ŽV , vzrůst průměrného počtu zvířat na 1 podnik
- Mezi jednotlivými zeměmi EU-15 jsou značné rozdíly v koncentraci chovu hospodářských zvířat:
  - P – 4 kusy, GB – 64 dojnic
  - Drůbež – GR – 65 kusů, NL – 15 317 ks

Farmářská kooperace – horizontální integrace

- Ve většině zemí s vyvinutou tržní ekonomikou hraje zem. družstevnictví tradičně velmi významnou úlohu v soustavě vzájemných vazeb mezi zem. prvovýrobou a návaznými odvětvími agrokomplexu
- **Farmářská družstva** – patří do kategorie družstev výrobců, jako organizační spojení více firem, usilující o plynulé zásobování trhu společným produktem, a to i při výkyvech ve výrobě
- Zemědělské družstevnictví je zde záležitostí farmářských, respektive svépomocných (dodavatelských, distribučních, zpracovatelských aj.) družstev, vytvářených soukromými rolníky.
- Např. v Nizozemí zajišťují družstva farmářů zpracování a odbyt 80-90 % celkové produkce mléka, ovoce a zeleniny, velká tradice je i v severských zemích Evropy, EIR, J,
- V USA jsou členy těchto družstev asi dvě třetiny farmářů, podobně i v CDN a AUS
- Tradiční formou farmářské kooperace je i úvěrové družstevnictví (Kampeličky)

- Na druhé straně v kapitalistických HVZ vystupují velcí vlastníci půdy – zástupci finanční oligarchie, církev, šlechta apod. Svoji půdu pronajímají tzv. **pachtýřům** (podnikatelům v zemědělství), kteří na této půdě provádějí vlastní ZV, za což musí vlastníkům půdy platit tzv. pachtovné. Pachtovné tak představuje druh pozemkové renty
- V zemích západní Evropy činí objem propachtované půdy zhruba jednu třetinu, nejvíce v GB až 60 % zem. půdy
- Po II. světové válce poklesl podíl drobných pachtýřů a bezzemků a podstatně vzrostl podíl **kapitalistických podnikatelů**
- Na jejich obranu proti půdním vlastníkům byla přijímána řada státních opatření, jako např. stanovená doba pachtovní smlouvy, nárok pachtýřů na kompenzaci za vložený kapitál do půdy apod.
- Státy tak omezovaly ekonomické pozice velkých pozemkových vlastníků a napomáhaly kapitalistickému rozvoji zemědělství
- Takto se vlastně vytvářel systém dvojího vykořisťování, vlastník půdy → zemědělský podnikatel (pachtýř) → námezdní síly v zemědělství
- V jednotlivých kapitalistických státech jsou formy vlastnictví, způsob využívání půdy atd. dosti odlišné, což je dáno především rozdílným historickým vývojem v různých zemích, dosaženým stupněm hospodářského rozvoje, postavením dotyčné země v mezinárodní dělbě práce apod.
- Tato odlišnost je zejména patrná mezi zaoceánskými zeměmi a evropskými státy
- Technický rozvoj vedl v kap. zemědělství k urychlování diferenciačního procesu a zostřoval rozpor mezi malovourobou a velkovýrobou.
- Růst koncentrace výroby a kapitálu se odráží v rychlejším poklesu počtu zem. farem a naopak v koncentraci půdy, hospodářských zvířat, mechanizačních prostředků apod., tedy v posilování větších, často specializovaných podniků, z nichž některé ztrácejí dokonce svou dříve bezprostřední závislost na půdě

Vertikální integrace

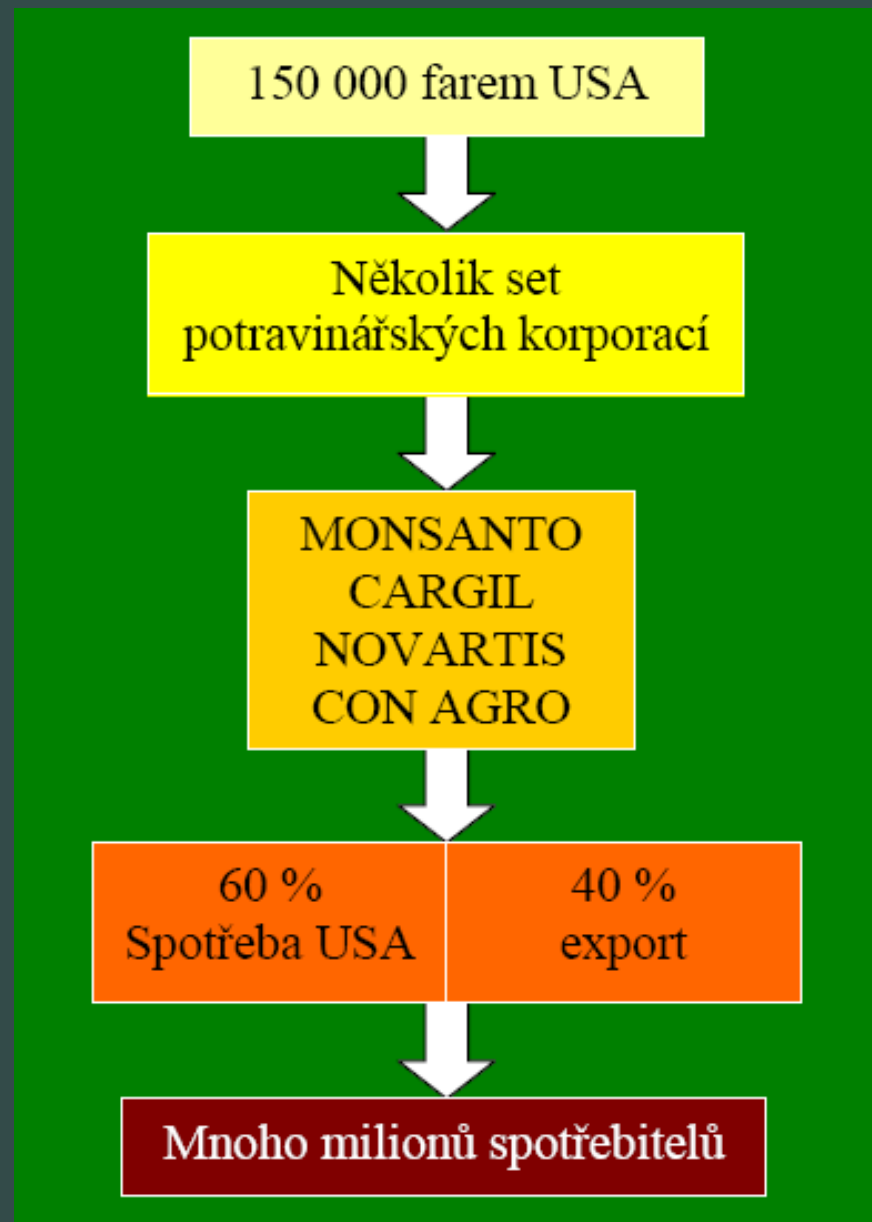
- Prohlubování dělby práce, při rostoucí specializaci ZV, má vedle nesporného kladu účinku na vzestup produktivity práce zároveň vliv i na prohlubování a urychlování procesu diferenciacce výrobců
- Nezemědělský kapitál proniká v širším měřítku do dříve tradičních zem. sfér
- Tyto nové formy vztahů mezi finančním kapitálem a zemědělci jsou souborně nazývány **procesem vertikální integrace**
- Tento proces představuje jednu z posledních obecných tendencí rozvoje současného zemědělství HVZ
- **Globalizace** – v současné době je fungování podniků a tedy i zemědělských, ovlivňováno a ovládáno globalizovaným světem a jeho zákony fungují bez naší vůle. V takovém světě obstojí jen ten, kdo tyto zákony respektuje a nalezne v něm své příznivé postavení, tedy v souladu s pravidly globalizovaného světa
- Globalizovaný svět ovládají korporace, které se prosazují těmito opatřeními:
  - soustavným budováním silných společností
  - podniky musejí neustále expandovat
  - podniky musejí svou existenci stavět na exportu
  - podniky se musejí nově konstruovat
  - podniky musejí řešit druhotnou podnikatelskou činnost

- Pohled na podmínky globalizovaného světa podle Ministerstva zemědělství USA:
  - Globalizace mění společnost, trh a kulturu
  - Pokrok v informačních a biologických technologiích mění z podstaty rodinnou strukturu a pracovní sílu a tyto změny přenáší do marketingu potravin, do distribuce, obchodu i spotřeby
  - Spotřebitelé již dnes očekávají mnohem více od celého potravinového systému. Očekávají zejména potraviny: výživnější, kvalitnější, rozmanitější a bezpečnější
  - Spotřebitelé budou stále více ovlivňovat co se bude vyrábět a jak budou potraviny dodávány
  - Současné hranice států nebudou bránit obchodu se zbožím. To platí zejména o agrárním obchodu. Snaha USA proniknout do kterékoli země, teritoria
  - Dnešní biologické a informační technologie plně rozšiřují příležitosti farmářů, protože potravinářství HVZ biotechnologie zvládlo
  - Produkce potravin se za padesát let v USA zvýšila dvakrát a počet farem se přitom snížil o dvě třetiny
  - USA mají mnohem větší kapacitu výroby, než odpovídá domácím požadavkům na potraviny. Nadbytečnou produkci proto prodávají spotřebitelům mimo USA
  - USA již dnes prozkoumávají globální trh. Soustřeďují se přitom na střední třídu spotřebitelů
  - USA budou plynule expandovat na otevřeném trhu, který postupně zabezpečí právě jejich vláda
  - Potravinové úkoly svěří americký stát plnou měrou farmářskému a potravinovému systému
  - Amerika musí upevnit své globální vůdcovství v procesu výroby a prodeje potravin
- Záměry amerického zemědělství jsou velmi významné a jsou konstruovány tak, aby dobře fungovalo v podmínkách globalizovaného světa
- Zemědělství EU, jeho struktura a jeho vývojové tendence podmínkám globalizovaného světa zatím plně neodpovídají. Pokud se nepřizpůsobí těmto podmínkám nemá šance přežít, ani odolat silné konkurenci → CAP EU

- Příklady vertikální integrace – koncern Nestle a výroba čokolády
- USA – mění dosavadní potravinový systém. Ten je v RV rozvíjen jako globalizovaný průmyslový systém výroby potravin a ŽV pracuje jako systém průmyslové výroby živočišných produktů.
- Celý systém funguje na principu globalizovaného průmyslového celku několika velkých globálních potravinářských shluků (clusters), které plně ovládají farmáře. Ti jsou se systémem plně svázáni. Fungují tak, jako by byli součástí shluků, kterým je poskytnuta dílčí samostatnost. Viz obr.
- Američtí farmáři již nejsou součástí volného trhu
- Mezi farmami již nedochází ke konkurenci. Farmář neví, jak se produkt mění přes potravinový systém a nedělá žádná rozhodnutí. Za farmáře rozhodují rozhodovací centra, tj. několik (3 až 4) nadnárodních korporací.
- Tyto společnosti ovládají jak proces zabezpečování vstupů, tak i zpracování a prodeje potravin

- Podobně jako jiné shluky se řídí základními hesly jako jsou např. expanze za národní hranice nebo supermarket pro svět bez hranic. Američtí farmáři jsou v tomto shluku v roli nepatrných a nesvéprávných samostatně fungujících součástí. Ten stanoví farmářům úkol a ceny. Ti ve shluku pracují na základě smlouvy.
- Do průmyslového procesu výroby potravin vkládají v podstatě jen svou pracovní sílu a někdy i malý kapitál. Jsou tedy prakticky v roli námezdních pracovníků.

Například korporace ConAgro:

- v roce 1997 vedoucí distributor agrochemikálií, hnojiv, osiv v USA, CDN, MEX, GB, CHIL
- vlastní 100 sil, 1 000 nákladních lodí, 2 000 nákl. aut atd.
- produkovala krmiva, na jejichž výrobu navazovala výroba brojlerů, prodává pak jako smažená kuřata přímo do domu
- podílí se na zpracování prasat, skotu, ovcí a krůt
- dále funguje např. tak, že nakupuje telata v Mexiku, vykrmuje je ve svých feedlotech v USA a poráží v Kanadě
- má zpracovatelské kapacity i v AUS, BZ a RA
- spolu s dalšími dvěma korporacemi poráží tři čtvrtiny skotu v USA
- dále vyrábí osiva, zpracovává obilí a vlastní mlýny
- *Obr. Systém shluků (clustrů) s centralizací rozhodování*

Hospodářsky málo vyspělé země - HMOVZ (Rozvojové země)

- Zemědělské výrobní vztahy prošly v celé historii lidské společnosti velkými změnami, avšak v řadě oblastí světa se měnily jen málo a v mnoha zemích je možné se ještě dnes setkat s formami, které se zrodily v hluboké minulosti
- Tyto již archaické agrární poměry se nejvíce uchovaly v ekonomicky slabě rozvinutých zemích. Přesto však i tyto země jsou značně nejednotné, co se týká úrovně jejich socioekonomického rozvoje, a proto i v rozvoji výrobních sil a výrobních vztahů zde panuje značná pestrost
- Ve většině rozvojových zemí je stále ještě typická nejstarší forma výrobních vztahů – **občinnové zemědělství** a s tím spojené zvláštnosti ve využívání půdy. Občinnové zemědělství, jako pozůstatek prvobytně pospolné společnosti, je velmi rozšířeno především v zemích tropické Afriky, v řadě oblastí Latinské Ameriky, AUS - domorodci a v mnoha zemích Asie.
- Ve všech těchto oblastech existují odlišné typy a formy občinniny, avšak základní rysy občinnového zemědělství jsou pro všechny společné:
  - Veškerá půda, kterou má k dispozici občinnina pro zemědělství, představuje její celkový majetek
  - Zemědělec, člen občinniny, má právo na opracování pozemku, na úrodu, ale ne na to, aby volně vládnul půdou
  - V případě odchodu člena občinniny se jeho příděl zem.půdy vrací v celkový fond, ale v případě smrti člena občinniny je k dispozici dědicům

- V různých částech světa hraje občinový systém hospodaření rozdílnou roli
- V zemích Latinské Ameriky (především MEX, Stř. Amerika, Andské země), kde je obecina záležitostí indiánů, jí patří především chudé a nejméně úrodné půdy (např. vysoko v horách)
- V tropické Africe však zaujímá občinové zemědělství stále ještě velké plochy, často větší část území státu
- Ve většině občin převládá **naturální (samozásobitelské) hospodářství**, které je doprovázeno poměrně velkým zemědělským přelidněním, skrytou nezaměstnaností, nevhodnou rozdrobeností zem. půdy, nevhodným využíváním zem. půdy a samozřejmě hladem
- Plocha občinových půd se stále zmenšuje, tak jak se stále jejich větší část vyvlastňuje a stává součástí **plantážnictví**, v různých formách
- V občinách se rovněž vytváří majetková diference, vzniká tzv. občinová šlechta (náčelníci, vůdci kmenů apod.), kteří využívají fakticky více půdy, než řadoví členové občiny.
- Z mnoha vnějších faktorů, které způsobují rozdílnost občin, je nejvýznamnější systém daní, především pak při přechodu k peněžním daním, kdy obecina je nucena se zúčastnit trhu
- Trh pak obvykle diktuje její specializaci, často i exportní
- Pronikání tržnosti do občinových vztahů tak podmiňuje její odumírání, i když v mnoha regionech je ještě občinové zemědělství velmi stálé

- V zemědělství řady rozvojových zemí se ještě někde uchovaly přežitky **otrokářských výrobních vztahů**. Nejčastěji je možné se s nimi setkat ve formě tzv. domácího otrokářství, např. v muslimských zemích Přední Asie, severní Afriky a v některých zemích jižně od Sahary
- Některé z těchto přežitků je možné sledovat také v regionech plantážního zemědělství v zemích západní polokoule
- Avšak všude se tyto prvky otrokářství nacházejí mimo zákon a existují pouze ve starých obvykle utajených formách.

- Velmi široce jsou v rozvojových zemích rozšířeny i **rozličné formy feudálních a polofeudálních výrobních vztahů**
- Nezřídka zem. půdy náleží přímo feudálnímu státu (Maroko, Nepál, Saudská Arábie), církvi (katolické země Latinské Ameriky), muslimské státy v severní Africe, Blízkého východu apod., nebo jednotlivým statkářům, kteří patří do monarchistických kruhů, či do počtu státní aristokracie
- Feudální vlastnictví půdy je téměř vždy spojeno s drobným zem. využíváním půdy
- Na jedné straně zde existují velké statky majitelů půdy a na druhé straně hospodářství nájemných pracujících
- Je pak pravidlem, že rodiny nájemných pracujících pracují po určitou dobu v týdnu pro majitele velkostatků a teprve ve volném čase mohou pracovat na svých drobných pozemcích
- Tento systém hospodaření je nejvíce dochován v zemích LA, kde existuje nemálo velkých statků (haciendy), které si uchránily pozemky i charakter vedení hospodářství ještě z koloniální doby
- Například v horských regionech pak haciendy obvykle zaujímají lepší půdy u vodních toků, chudší půdy na svazích jsou pak dány k dispozici nájemným pracujícím – peonům, (Mexiko).

- Nejčastější úlohu v rozvojových zemích dneška hraje **drobné tržní hospodaření**.
- Jeho existence je výsledkem a jedním z ukazatelů rozkládání občin, ale také rozrušování feudálních výrobních vztahů
- Zavlečení zemědělců rozvojových zemí do výroby tržních produktů, zvláště exportních kultur, začalo v koloniální době a uskutečňovalo se různými metodami ekonomického přinucení
- Velkou roli sehrálo především zavedení peněžních daní, které nutilo zemědělce pěstovat ten druh tržní zem. produkce, který nacházel odbyt na trhu, především zahraničním
- Zde je možné hledat prameny vzniku a rozvoje monokulturního tržního zemědělství řady rozvojových zemí.
- Rozvoj drobného tržního hospodaření a zesílení daňového útlaku tak přispěly k rozvoji pachtovních vztahů v řadě rozvojových zemí. V systému pachtovních vztahů v řadě rozvojových zemí vystupují různé zprostředkovatelé a lichváři – vykořisťovatelé zemědělců. Tito představují důležitý prostřední článek
- V systému vztahů mezi drobnými zem. producenty a kapitalistickým monopolem či státní společností.
- V průběhu ekonomického rozvoje řady těchto zemí se tak zrodily kapitalistické výrobní vztahy v zemědělství. Přičemž v řadě formálně nezávislých zemí měl proces rozvoje kapitalismu v zemědělství často svérázné formy, takže se zformoval v mnoha konkrétních formách kap. zem. podniků.

- Jednou z takových forem je např. **plantážní hospodářství**, které hraje velkou roli v jižní a JV Asii, LA, tropické Africe
- Kapitalistické plantážnictví patří hlavně zahraničnímu kapitálu, ale s přibývajícím toky nezávislosti jednotlivých zemí se stále více prosazoval kapitál místní
- Plantážnictví je nutné chápat ne jako technologickou kategorii, ale především i jako kategorii sociální. Plantážnictví představuje zem. podniky, které jsou zaměřeny na tržní produkci tropických a subtropických plodin, přičemž v podnicích jsou vytvořeny kap. výrobní vztahy, které jsou často doplněny a zatíženy celou řadou feudálních přežitků
- Mezi nejvážnější patří podmíněnost práce na plantážích, která zahrnuje minimální časovou lhůtu prací, částečná výplata v naturáliích, svázanost plantážního dělníka s administrativou, nezřídka je dělník spojen s hospodářem i pachtýřskými vztahy